Ingrida Čičiurkaitė,
Rokas Kraniauskas,
Linas Kvizikevičius,
Darius Balsas,
Marius Petkus

Antrojo pasaulinio karo aukų masinė kapavietė Šiaulių miesto teritorijoje

2020 m. Šiaulių miesto savivaldybės administracija užsakė atlikti detaliuosius tyrimus, kurių metu būtų ekshumuoti palaidojimai bei patikslintos Š ir R palaidojimų vietos ribos 2018 m. aptiktoje masinėje kapavietėje Šiaulių miesto teritorijoje. Darbus atliko KVGT ir mažoji bendrija „Arksaika".

Iki 1930 m. teritorija, kurioje vyko tyrimai, priklausė Zoknių dvarui, minimam istoriniuose šaltiniuose nuo XVI a. 1931 m. buvusio dvaro laukuose, kur dėl žvyringo grunto nesilaikydavo vanduo, įrengtas aerodromas. Nuo 1945 iki 1947 m. Šiaulių apskrityje veikė (Šiaulių) karo belaisvių lageris Nr. 294. Bačiūnuose, šalia Rėkyvos ežero, buvo įkurtas 2-as lagerio skyrius. Dar vienas skyrius (6) veikė Šiaulių mieste. Ekshumuoti masiniai kapai yra II Pasaulinio karo laikotarpio, tačiau tikslesnės jų atsiradimo aplinkybės nėra žinomos. 1944 m. aerofotonuotraukose matyti, jog tyrimų vietoje buvo nedidelis miškelis arba krūmais apaugusi teritorija.

2018 ir 2019 m. suardytų kapų vietose tyrimus atliko M. Petkus (*ATL 2019 metais*, 2020, p. 526). Jų metu ištirtos 5 5x2 m dydžio perkasos, kurių bendras plotas 50 m^2, bei žvalgyta apie 455 m^2 ploto teritorija. Lokalizuota II Pasaulinio karo aukų palaidojimo vieta, atidengtos 35 kapų duobės.

Perkasos 1–2 tirtos lietaus nuotekų trasų vietose, kur vykdant šiuos darbus aptikta ir suardytų palaidojimų. Nustatyta, kad atidengtoje kapo duobėje (perkasoje 1), nesilaikant tvarkos ir netaisant rankų, kojų padėties, su uniformos ir ekipuotės elementais palaidoti mažiausiai 6 mirusieji. Kapai nepreparuoti. Perkasos 2 aplinkoje aptikta bakelitinė kario identifikacinė kapsulė.

Atlikus tyrimus konstatuota, kad numatomos įrengti aikštelės PR dalyje, apie 1275 m^2 ploto teritorijoje, yra apie 70–80 kapų duobių. Preliminariai spėtina, kad tirtoje II Pasaulinio kapavietėje karo metu galėjo būti palaidota apie 700–900 aukų.

1 pav. Tyrimų vietos vaizdas. I. Čičiurkaitės nuotr.
Fig. 1. A view of the excavation area.

2 pav. Tyrimų vietos situacijos planas: 1 – 2020 detaliųjų tyrimų vieta; 2 – 2020 m. ištirti kapai; 3 – 2018–2019 m. ištirtos perkasos. D. Balso ir R. Kraniausko brėž.

Fig. 2. Area plan of the excavation: 1 – comprehensive excavation area in 2020; 2 – graves excavated in 2020; 3 – trenches excavated in 2018–2019.

2020 m. ištirtas 1561,5 m^2 dydžio plotas 1, kuriame atidengtos 96 kapų duobės su II Pasaulinio karo belaisvių palaikais (1, 2 pav.). Ekshumuoti 728 palaikai. Žvalgomųjų tyrimų metu į Š ir R nuo detaliųjų tyrimų ploto ištirtos 8 5x2 m dydžio perkasos, bendro 80 m^2 ploto, bei žvalgyta grunto sankaupa.

Žvalgomųjų tyrimų metu ŠR kapavietės dalyje iki 70–90 cm gylio aptikti žvyro sluoksniai, supilti aerodromo įrengimo ir naudojimo

3 pav. Masinio kapo 82 pirmo palaidojimų lygio vaizdas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 3. A view of the first level of mass Grave 82.

metu. Po jais glūdi pirminis paviršius (buvęs iki aerodromo įrengimo) – juodo grunto sluoksnis be jokių perkasimo, įkasimo žymių. Jis nepažeistas. Žemiau jo, apie 1,1–1,3 m gylyje glūdi įžemis – gelsvos spalvos smėlis, vietomis prisodrintas naftos produktų. Nustatyta, kad kapavietės teritorijos ŠR riba maždaug atitinka 2018 m. žvalgomųjų tyrimų metu preliminariai apibrėžtą ribą ir yra ties masine palaidojimų duobe 93.

Aptiktos ir atidengtos 7 netaisyklingos kapų eilės – 67 masiniai ir 29 individualūs kapai. Kapų duobės atidengtos H_{abs} 131,00–132,00 m aukštyje. Masiniai kapai yra nuo 2,55x1,7 iki 7x4 m dydžio, pailgo stačiakampio užapvalintais kampais formos, užpildyti permaišytu gelsvo smėlio ar žvyro ir juodos žemės gruntu (3 pav.). Individualūs kapai yra maždaug 1,55x0,55 m dydžio. Išsiaiškinta, kad anksčiau mechanizuotai kasant žemę suardytos ar dalinai pažeistos 6 kapų duobės (1, 31, 66, 94–96).

Masiniuose kapuose aptikta nuo 2 iki 152 palaikų (4 pav.). Į kapų duobes dažniausiai kūnai suversti netvarkingai, persipynusiomis galūnėmis, tikėtina, kad į duobes buvo metami keli kūnai vienu metu. Rečiau – tvarkingai, taisant rankų ir kojų pozicijas, tačiau nesilaikant vienodos palaikų orientacijos.

Apibendrinant antropologinius duomenis, palaikai 15–50 m. amžiaus vyrų. Rekonstruotas

4 pav. Masinio kapo 93 pirmo palaidojimų lygio vaizdas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 4. A view of the first level of mass Grave 93.

5 pav. Du šautiniai sužalojimai kaukolėje, kapas 19, palaikai 11. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 5. Two gunshot wounds in the cranium of individual No. 11 from Grave 19.

mirusiųjų ūgis yra nuo 152,8 iki 183 cm. Fiksuoti įvairūs perimortaliniai kaulų lūžiai, dažniausiai pasitaiko menčių lūžiai su gijimo žymėmis. Mirusiųjų kaukolėse aptikta nuo 1 iki 3 šautinių sužalojimų (5 pav.). Taip pat galvos dangalų vidiniuose paviršiuose aptikta uždegiminių pakitimų ir įvairių su fiziniu krūviu susijusių patologijų.

Greta 728 palaikų aptikti 225 II Pasaulinio karo belaisvių identifikaciniai žetonai, išduoti nacių Vokietijos karo belaisvių lageriuose kalėjusiems priešininkų kariams (6 pav.). Juose iškalti lagerio ir belaisvio numeriai. Palaikus identifikuoti įmanoma tik aptikus archyvinius dokumentus su kalinių sąrašais. Rasti šių karo

belaisvių stovyklų žetonai: *Stalag 313* (nuo 1941 liepos iki rugpjūčio Hameršteinas / Šlochau, dabar Čarna, Lenkija, nuo 1942 m. sausio iki 1943 m. rugsėjo Vitebskas, Baltarusija); *Dulag 102* (nuo 1941 08 13 iki 1941 09 18 Rakverė, Estija); *Stalag 344* (nuo 1942 m. sausio iki 1943 m. rugsėjo Vilnius, nuo 1943 m. lapkričio iki 1945 m. kovo Lamsdorfas, Vokietija).

0 3 cm

6 pav. Karo belaisvio identifikacinis žetonas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 6. An identification tag of a prisoner of war.

0 3 cm

7 pav. Raudonosios armijos identifikacinė kapsulė. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 7. A Red Army identification capsule.

0 3 cm

8 pav. Ikona su šventuoju Nikolajumi. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 8. An icon of St Nicholas.

0 3 cm

9 pav. Savadarbis peilis. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 9. A home-made knife.

Be žetonų, rastos 52 Raudonosios armijos identifikacinės kapsulės (7 pav.). Taip pat rasta odinių diržų liekanų, drabužių audinio fragmentų, batų, metalinių kryželių ir ikonų (8 pav.), veidrodėlių, savadarbių peilių (9 pav.). Ant sagų aversuose pavaizduotas „Vytis“, „Tekanti Latvijos saulė“, Estijos liūtai, lenkiškasis erelis arba Tarybų Sąjungos penkiakampė žvaigždė. Be žetonų ir identifikacinių kapsulių, greta palaikų surasti ir ŠAM perduoti 103 radiniai. Neinventorinti, prastai išlikę, išliekamosios istorinės vertės neturintys daiktai perlaidoti kartu su palaikais.

Pagal aptiktus radinius ir fragmentiškus istorinius duomenis apie *Stalag 313* perkėlimą iš Lenkijos į Baltarusijos teritoriją, tikėtina, kad laidota 1941 m. II pusėje – 1942 m. pradžioje. Kapavietėje laidoti į nelaisvę paimti Vokietijos priešininkų kariai.

Atsižvelgiant į tirto ploto centre išlikusius pastato fragmentus ir jo perkasimo dugne aptiktus du suardytus kapus su itin fragmentiškai išlikusiais mirusiųjų kaulais, taip pat į vandens rezervuarą, kuris suardė bent vieną masinį kapą, įrengtus XX a. II pusėje, galima daryti prielaidą, kad šioje teritorijoje galėjo būti palaidota daugiau mirusiųjų, kurių palaikai visiškai suardyti.

Po tyrimų palaikai perlaidoti Šiaulių miesto savivaldybės skirtame sklype Ginkūnų kapinėse.

A mass grave of Second World War victims in Šiauliai

In 2020, area 1, measuring 1561.5 m^2, was excavated, revealing 96 graves containing the remains of victims of the Second World War (Figs. 1, 2). A total of 728 remains were exhumed. An exploratory excavation to the N and

E of Area 1 consisted of 8 test pits (5 x 2 m) and an investigation into a soil deposit.

Seven irregular rows of graves were uncovered during the exhumation process, consisting of 67 mass and 29 individual graves. Mass graves measured from 2.55 x 1.7 m to 7 x 4 m (Fig. 3), and individual graves were approximately 1.55 x 0.55 m in size. Evidence of disturbance during previous mechanized earthworks was encountered in 6 graves (1, 31, 66, 94–96).

The mass graves contained between 2 and 152 remains (Fig. 4). The bodies were usually discarded randomly, as evidenced by the entanglement of limbs, and it is likely that bodies were thrown in several at a time. Signs of orderly burials were less frequent, and were evidenced by attempts to adjust arm and leg positions but with no consistency in head orientation.

In summary of the anthropological data, the remains belonged to males aged 15–50. The reconstructed height of the deceased ranged from 152.8 to 183 cm. Various perimortem bone fractures were identified – most commonly scapular fractures that showed signs of healing. The skulls of the deceased exhibited gunshot injuries ranging from 1 to 3 in each cranium (Fig. 5). Additionally, the inner surfaces of the craniums exhibited inflammation-related changes, along with various pathologies associated with physical labour.

Alongside the 728 remains, archaeologists found 225 prisoner of war identification tags issued by Nazi Germany to enemy soldiers held in detention camps during the Second World War (Fig. 6). Additionally, 52 Red Army identification capsules were recovered (Fig. 7). Other finds included fragments of leather belts and pieces of clothing, footwear, metal crosses, icons (Fig. 8), mirrors, and home-made knives (Fig. 9). The obverses of buttons demonstrated the Vytis, the Rising Sun of Latvia, Estonian lions, the Polish eagle, or the five-point star of the Soviet Union. A total of 103 finds were recovered and transferred to the Šiauliai Musuem. Unrecorded, poorly preserved items with no intrinsic historical value were re-buried alongside the remains.

After examination, the bones were re-buried at the Ginkūnai cemetery, in a plot assigned by the Šiauliai City Municipality.

Ingrida Čičiurkaitė,
Rokas Kraniauskas,
Linas Kvizikevičius,
Darius Balsas,
Marius Petkus

Antrojo pasaulinio karo aukų masinė kapavietė Armalėnuose

2020 m. Armalėnų kaime (Šilutės r. , Šilutės sen.), Žaliojoje gatvėje, saugomoje nacistinės Vokietijos stovyklos karo belaisvių užkasimo vietos ir kapų (UK 39462) teritorijoje vykdyti detalieji tyrimai – palaikų ekshumavimo darbai. Juos užsakė Šilutės rajono savivaldybės administracija, nes esama kapavietė yra dabartinės gatvės (kelio) važiuojamojoje dalyje, kuria naudojasi gyventojai, ir dėl esamų palaidojimų negalima tiesti jokių požeminių inžinerinių tinklų. Gatvė buvo uždaryta, siekiant sumažinti automobilių srautą, ja leista naudotis tik gyventojams, kurie kitu keliu negali pasiekti namų. Darbus atliko KVGT, MB „Arksaika“ ir KVP. Antropologinius tyrimus atliko VU MF (R. Jankauskas) ir I. Čičiurkaitė.

Karo belaisvių palaikų užkasimo vieta aptikta 2011 m. lapkričio mėnesį ties naujai statomu gyvenamuoju namu. Kasant vandentiekio tranšėją, maždaug 1,2 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus ekskavatoriumi buvo